

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАҒИ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2025. 12 (1)
қаңтар-наурыз

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген. Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көкбаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Мунинов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Қубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации:

№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки: история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография, археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology” of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. 14602-IIA dated October 29, 2014. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Journal website: <https://edu.e-history.kz>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulbayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
 Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”
 Has been issued as a journal since 2014
 ISSN 2710-3994.
 Vol. 12. Is. 1, pp. 125-142, 2025
 Journal homepage: <https://edu.e-history.kz>

FTAXP / МПНТИ / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_1_125-142

FTAMP / МПНТИ / IRSTI 03.20

KYZYLORDA REGIONAL “KNOWLEDGE” SOCIETY: PROMOTING SCIENCE AND POLITICAL-ATHEISTIC EDUCATION ACTIVITIES (1948–1964)

Talgat Zholdassuly¹, Zhansaya Oidanova²

¹Korkyt Ata Kyzylorda university
 (29A, Aiteke Bi Str., 120000 Kyzylorda, Republic of Kazakhstan)
 Doctor of philosophy (PhD), acting Associate Professor
 <https://orcid.org/0000-0002-0976-6075>. E-mail: zholdassuly2018@gmail.com

²Korkyt Ata Kyzylorda university
 (29A, Aiteke Bi Str., 120000 Kyzylorda, Republic of Kazakhstan)
 Master's student of the “History and Archaeology” Department
 <https://orcid.org/0009-0008-8979-3583>. E-mail: zhansayaoz01@icloud.com

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025
 © Zholdassuly T., Oidanova Zh., 2025

Abstract. *Introduction.* The article discusses the history of the Kyzylorda regional branch of the “Knowledge” (*Bilim*) Society, a Soviet organization established in the mid-20th century to disseminate political and scientific knowledge. Drawing primarily on archival data, including newly introduced documents, the study examines the organization’s formative period (1948–1965) in the Kyzylorda region. *Research objective and tasks.* It analyzes its structure, efforts to promote science, and activities in atheist propaganda, reflecting the Communist Party’s strategies for educating the population and instilling Soviet ideology. *Results.* The Kyzylorda branch, founded as a volunteer organization, used strict Soviet administrative methods to propagate the Communist Party's charter and program through lectures. It engaged local intelligentsia, scientists, cultural figures, teachers, doctors, and engineers to promote science, education, and technological achievements. The organization also opposed religion and Sufi traditions, providing atheist education. This elevated the prestige of technical professions, inspiring young people to pursue careers in engineering, science, and research. *Conclusion.* Despite improving cultural and scientific awareness, the organization infringed on religious freedoms. Its activities facilitated the dissemination of scientific innovations and discoveries. The study sheds new light on the organization’s establishment, membership, and impact, offering valuable insights into a significant chapter of Kyzylorda's regional history.

Keywords: Soviet Union, “Knowledge” Society, Kazakhstan, Kyzylorda, Propaganda, Atheism, Ishanism

Acknowledgment. The article was prepared within the framework of the scientific project titled AP22787282 “Sufism in Soviet Kazakhstan: on the Example of Yassawism and History of Ishan Tradition” funded by the grant from the Education Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

For citation: Zholdassuly T., Oidanova Zh. Kyzylorda regional “knowledge” society: promoting science and political-atheistic education activities (1948–1964) // Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”. 2025. Vol. 12. No. 1. Pp. 125–142. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_125-142

ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСТЫҚ «БІЛІМ» ҚОҒАМЫ ҰЙЫМЫ: ҒЫЛЫМДЫ ДӘРІПТЕУ ЖӘНЕ САЯСИ-АТЕИСТІК ТӘРБИЕ БЕРУ ҚЫЗМЕТІ (1948–1964 жж.)

Жолдасұлы Талғат¹, Ойданова Жансая Жаңабайқызы²

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
(29А-үй, Әйтеке Би көш., 120000 Қызылорда, Қазақстан Республикасы)
Философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор м.а.
 <https://orcid.org/0000-0002-0976-6075>. E-mail: zholdassuly2018@gmail.com

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
(29А-үй, Әйтеке Би көш., 120000 Қызылорда, Қазақстан Республикасы)
«Тарих және археология» кафедрасының магистранты
 <https://orcid.org/0009-0008-8979-3583>. E-mail: zhansayaoz01@icloud.com

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТӘИ, 2025

© Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж., 2025

Аңдатпа. *Kipicne.* Мақалада Совет Одағында ХХ ғасырдың орта тұсында саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы атымен құрылған «Білім» қоғамы ұйымының Қызылорда облысы бөлімшесінің тарихы баяндалады. Зерттеу түрлі дерек көздерімен қатар негізінен архив деректері негізінде жазылған және кейбір архив құжаттары тұңғыш рет ғылыми айналымға енгізілген. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Аталған ұйымның 1948–1965 жылдардағы қалыптасу кезеңін Қызылорда облысы мысалында зерттеу және ұйымның құрылымын, ғылымды дәріптеу және атеистік үгіт-насихат қызметін ашып көрсету. Ұйым тарихы арқылы коммунистік партияның халықты тәрбиелеу немесе советтік дүниетанымды сіңіру саясатын талдау. *Нәтижелер.* Ұйымның Қызылорда облыстық бөлімшесі облыс тұрғындары арасында коммунистік партияның жарғысы мен бағдарламасын лекциялар беру әдісі арқылы насихаттай отырып, бүкіл халықты советтік рухта тәрбиелеуге талпынды. Еріктілер ұйымы болып құрылған ұйым, өз үгіт-насихат ісін қатаң советтік әміршіл-әкімшіл тәсілдер арқылы жүргізді. Ұйымның жұмысына Қызылорда қаласы интеллигенциясы, ғалымдар, мәдениет қайраткерлері, мұғалімдер, дәрігерлер, инженерлер тартылды. Ағартушылықпен айналыса отырып, дінге және сопылық дәстүрлерге қарсы күресті және азаматтарға атеистік тәрбие берді. Нәтижесінде қоғамда инженер, ғалым немесе зерттеуші болу үлкен бедел саналды және жастар техникалық салаларға ұмтылды. *Қорытынды.* Халықтың мәдениеті көтерілгенімен, халықтың дінге сену құқығы бұзылып отырды. Ұйымның ғылыми білімді қалың жұртшылық арасында кеңінен насихаттай алуы өнертабыстар мен ғылыми жаңалықтардың халыққа жетуіне де ықпал етті. Сонымен қатар мақалада Қызылорда өңірі тарихының бір бөлігін құрайтын бұл ұйымның қалыптасуы, қызметі, мүшелік құрамы, салалары және басқа да мәселелер туралы тың мағлұматтар арқылы беріледі.

Түйін сөздер: Совет одағы, «Білім» қоғамы, Қазақстан, Қызылорда, пропаганда, атеизм, ишанизм

Алғыс. Мақала ҚР ҒжЖБМ Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыруымен AP22787282 «Советтік Қазақстанда сопылық: Яссауилік және ишандық дәстүр тарихы мысалында» тақырыбындағы ғылыми жоба аясында дайындалды.

Дәйексөз үшін: Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж. Қызылорда облыстық «білім» қоғамы ұйымы: ғылымды дәріптеу және саяси-атеистік тәрбие беру қызметі (1948–1964 жж.) // «Edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы. 2025. Т. 12. № 1. 125–142 бб. (Қазақш.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_125-142

КЫЗЫЛОРДИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ ОБЩЕСТВО «ЗНАНИЕ»: ПРОПАГАНДА НАУКИ И ПОЛИТИКО-АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ (1948–1964)

Жолдасұлы Талгат¹, Ойданова Жансая Жанабайқызы²

¹Қызылординский университет имени Коркыт-Ата
(д. 29А, ул. Айтеке Би, 120000 Кызылорда, Республика Казахстан)
Доктор философии (PhD), и.о. доцента
 <https://orcid.org/0000-0002-0976-6075>. E-mail: zholdassuly2018@gmail.com

²Қызылординский университет имени Коркыт-Ата
(д. 29А, ул. Айтеке Би, 120000 Кызылорда, Республика Казахстан)
Магистрант кафедры «История и археология»
 <https://orcid.org/0009-0008-8979-3583>. E-mail: zhansayaoz01@icloud.com

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж., 2025

Аннотация. *Введение.* В статье рассматривается история Кызылординского областного отделения общества «Знание», созданного в середине XX века для распространения политических и научных знаний. Исследование основано на архивных данных, включая документы, впервые вводимые в научный оборот. *Цель и задачи исследования.* Цель исследования — изучить период формирования организации (1948–1965) в Кызылординской области, её структуру, деятельность по популяризации науки и атеистической пропаганде, а также анализировать политику коммунистической партии по воспитанию и внедрению советского мировоззрения. *Результаты.* Кызылординское отделение «Знания» активно популяризировало советскую идеологию, распространяя устав и программу коммунистической партии через лекции. Используя строгие административные методы, организация вовлекала местных интеллигентов, учёных, культурных деятелей, учителей, врачей и инженеров. Она также боролась с религией и суфийскими традициями, проводя атеистическое воспитание. Это повысило престиж профессий инженеров и учёных среди молодёжи, побуждая её выбирать технические специальности. *Заключение.* Хотя культурный уровень населения повысился, право на религиозную веру было нарушено. Деятельность организации способствовала распространению научных знаний и открытий среди населения. Статья представляет новые данные о создании и деятельности организации, её членском составе и влиянии на историю Кызылординского региона.

Ключевые слова: Советский Союз, общество «Знание», Казахстан, Кызылорда, пропаганда, атеизм, ишанизм

Благодарность. Статья подготовлена в рамках научного проекта AP22787282 «Суфизм в Советском Казахстане: на примере истории традиций Ясавия и ишанизма», финансируемого грантом Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Для цитирования: Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж. Кызылординское областное общество «знание»: пропаганда науки и политико-атеистическое воспитание (1948–1964) // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». 2025. Т. 12. № 1. С. 125–142. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_125-142

Кіріспе

Советтік идеологияның немесе коммунистік партияның үгіт-насихат жұмысының тарихы маңызды зерттеу саласының бірі. Себебі большевизм идеологиясы мен оның атеизм саясаты советтік адам (*homo sovieticus*) жасап шығаруға ұмтылды. Советтік билік үшін өз идеологиясына қайшы келетін кез келген түсінік немесе дәстүр оған жау болып саналды. Ортақ құндылықтары бар, ортақ әдеттері мен мәдениеті бар советтік қоғамды құру үшін барлық салада үгіт-насихат ұйымдары жұмыс жасады. Соның бірі басында Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы деп аталған «Білім» қоғамы ұйымы еді. Советтік мемлекет марксизм-ленинизм түсінігін кең көлемде насихаттауға және коммунистік партияның шешімдерін қолдау үшін саяси және ғылыми білімдерді таратуға және атеистік насихатқа мұқтаж еді. Бұл үдеріске «Білім» қоғамымен бірге әртүрлі ұйымдар мен мекемелер тартылды. Осы мақсатта большевиктер соғыстан кейін одақ құрамындағы барлық республикаларда саяси-ағартушылық қызмет атқаратын, советтік мемлекеттің ғылыми-техникалық жетістіктерін насихаттайтын ұйым құруды көздеді. Осылайша бұрынғы Жауынгер Құдайсыздар одағы ұйымының орнына 1947 жылы Коммунистік партия Орталық комитеті тарапынан Саяси және ғылыми білімді тарату қоғамы атты ұйым құру туралы шешім шығарылып, сол жылы шілде айында бұл ұйым мүшелерінің алғашқы отырысы өтті. Ұйымның негізгі міндеті одақтас республикаларда коммунистік партия саясатын насихаттау және оның жүзеге асырылуына ықпал ету болды. Ұйым мүшелері совет тұрғындары арасында саяси және ғылыми білімді тарату қызметімен қатар, дінге қарсы үгіт-насихат жұмысымен де айналысты. Сол мақсатта аталған ұйым дәрістер жүргізіп қана қоймай, тиісті атеистік әдебиеттер де шығарды.

Бұл зерттеуде осы аталған ұйымның Қазақстандағы, оның ішінде Қызылорда облысындағы бөлімшесінің тарихына тоқталатын боламыз. Бұл үгіт-насихат ұйымының Қызылорда облыстық бөлімінің тарихы арнайы зерттелмеген, дәл осы аспект оның өзектілігін айқындайды. Советтік адам жасап шығару үшін және халықты коммунистік идеология шеңберінде «тәрбиелеу» мақсатында құрылған бұл үгіт-насихат ұйымның тарихы Советтік Қазақстан халқының мәдени өмірін тереңірек түсіну үшін арнайы зерттеуді талап етеді. Сонымен қатар, аталған ұйымның Қызылорда облысындағы бөлімінің құрылуы мен қызметі туралы мәліметтердің жетіспеуі, ұйым тарихы жөнінде архив құжаттарының ғылыми айналымға енбеуі зерттеу жұмысының қажеттілігін көрсетеді. Сондықтан да Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Совет Одағында ұйымдастырылған «Білім» қоғамының Қызылорда аймағындағы 1948–1965 жылдардағы жұмысын зерттеу советтік Қазақстан тарихын басқа қырынан тануға мүмкіндік береді. Осыған байланысты аталған жылдардағы «Білім» қоғамының Қызылорда облысындағы үгіт-насихат қызметі мен саяси-ағарту жұмысын ашып көрсету; осы ұйымның жұмысы арқылы советтік биліктің көздеген мақсатын анықтау; архив деректері арқылы аталған ұйымның Қызылорда облысы халқы арасындағы ықпалы мен дінге қарсы жұмысын талдау зерттеу жұмысының негізгі мәселесі мен мақсат-міндеттеріне кіреді.

Материалдар мен әдістер

Саяси және ғылыми білімдерді тарату ұйымы атауымен құрылған «Білім» қоғамының Қызылорда өңірі мысалындағы тарихы негізінен архив құжаттары арқылы беріледі. Атап айтқанда, тақырыптың деректік негізін Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінің (ҚР ОМА) 1810-қоры (*1947–1963 жылдары Қазақ ССР-і бойынша саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы, 1963 жылдан «Білім» қоғамы*) мен Қызылорда облыстық мемлекеттік архивінің қоғамдық-саяси тарихы бойынша филиалының (ҚОҚСТМА) Р-1562-қорының (*Қызылорда облыстық «Білім» қоғамы ұйымы*) құжаттары (жарғылар, есептер, хаттамалар, бұйрықтар және басқа да ресми құжаттар) құрайды. Қолданылған түпдеректер (*primary sources*) ішінде Қызылорда облыстық мемлекеттік архивінің қоғамдық-саяси тарихы бойынша филиалының аталған ұйым тарихына қатысты кейбір құжаттары алғаш рет ғылыми айналымға еніп отыр. Сонымен қатар, советтік кезеңде аталған

ұйымның баспасынан жарияланған еңбектер мен советтік, Ресейлік және Қазақстандық авторлардың зерттеулері де қосымша дереккөз (secondary sources) ретінде қолданылды. Зерттеу бағыты – негізінен осы түпдеректер арқылы бұл ұйымның құрылу мақсатын; сол кезеңдегі Қызылорда аймағында ғылымды дәріптеудегі оның рөлін; коммунистік партияның идеологиясын насихаттау ісін; дінге қарсы үгіт-насихат қызметін; ғылыми және саяси білімдердің халық арасына таратуын ашып көрсету. Жалпы «Білім» қоғамы өз жұмысында ғылыми жаңалықтарды советтік идеологиямен байланыстырды және ғылымды идеологиялық құрал ретінде пайдаланды. Сонымен қатар саяси идеология мен атеизм жергілікті халықтың саяси-діни көзқарастарының өзгеруіне әсер етті. Бұл тұжырымдама ғылым мен саясат арасындағы байланысты, атеизмнің қоғамға ықпалы мен советтік идеологияның көпшіліктің өмір сүру жағдайына әсерін Қызылорда облысы мысалында зерттеуге бағытталады.

Мемлекеттік архив құжаттарын қолдану кезінде үкіметтің ішкі саясатымен байланысты ол деректердің мемлекеттің идеологиясымен айналысқан һәм советтік қоғам құру жолында халыққа саяси және атеистік тәрбие берумен, ғылымды дәріптеумен айналысқан ұйымға қатысты мемлекеттік-партиялық құжаттар екендігі естен шығарылмады. Осыған орай бұл зерттеуде негізінен құжаттық талдау әдісі қолданылды. Бұл әдіс арқылы аталған ұйымның жұмысын бейнелейтін құжаттар талданып, Қызылорда облыстық «Білім» қоғамы ұйымының мақсаты мен қызметі, сондай-ақ қоғамның аймақтағы мәдени-саяси жағдайға әсері сарапталды. Одан бөлек жұмыстың әдіснамалық негізін тарих ғылымындағы тарихилық әдіс, контент-талдау әдісі, салыстырмалы әдіс, әлеуметтік-саяси анализ әдісі, және квантитативтік әдістер де құрайды. Сонымен қатар, жалпыдан жекеге қарай ой қорытындысы (дедукция) және жүйелі талдау әдістері де қолданылды. Хронологиялық, объективтілік принцип арқылы советтік идеология тарихындағы «Білім» қоғамының алар орны жүйелі және бейтарап түрде көрсетілді.

Талқылау

Қолданысымыздағы ғылыми зерттеулерді советтік, Ресейлік және Қазақстандық деп үшке бөліп қарастыруға болады. Мысалы, советтік авторлардан Н.Н. Мурашов және В.А. Мезенцевтің еңбектерінде сол кезеңдегі «Білім» қоғамы ұйымының советтік Ресей аймағындағы ғылымды дәріптеу жұмысы мен бұл ұйымның мүшелеріне партия тарапынан беріліп отырған тапсырмалар мен нұсқаулықтар жөнінде қарастырылса (Мурашов, 1969; Мезенцев, 1972), Н.С. Афонин мен Ф.Л. Бурдаков болса Саранск аймағындағы аталған ұйымның лекциялық үгіт-насихат қызметінің теориялық және практикалық қызметіне және халық универсиеттерінің еңбекшілер арасындағы жұмысын жан-жақты қарастырған (Афонин, Бурдаков, 1976). Сонымен қатар Бүкілодақтық «Білім» қоғамы ұйымының тарихына арналған зерттеуші А.И. Чинённыйдың еңбегінде аталған ұйымның баспа ісі туралы, сонымен қатар ұйым бөлімшелері мен қызметкерлерінің мемлекет тарапынан марапатталып отырғандығы жөнінде қызықты мәліметтер келтіріледі (А.И. Чинённый, 1988). Бірақ советтік идеологияның ықпалымен жазылған бұл аталған еңбектердің барлығында да ғылыми объективтілік тұрғысынан кемшіліктер бар екені сөзсіз. Оған қоса бұл еңбектерде бұл ұйымның Қазақстандағы жұмысы қарастырылмаған деуге болады. Ал, советтік авторлардан В.П. Неруштың зерттеуінде Қазақ ССР-і Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының құрылуы мен оның алғашқы басшылары жөнінде құнды мәліметтер берілгенін де айта кету қажет (Неруш, 1978). Совет Одағы тарағаннан кейін Ресейде аталған ұйымның тарихына қатысты сапалы зерттеулер жасалғанын айта аламыз. Мысалы, А.С. Халимованың мақаласында, Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының жарғыларының тарихына жан-жақты талдау жасалса (Халимова, 2018), А.В. Селезнев есімді автордың зерттеуінде ұйым тарихын кезеңдерге бөлу мәселесі салыстырмалы және функционалдық тұрғыда талданған (Селезнев, 2018). Ал, Д.А. Пинаеваның мақаласынан «Білім» қоғамы ұйымының партия тарапынан басқарылып, бақыланып және керек кезінде қатаң түрде сыналып отырғандығын көруге болады (Пинаева, 2015). Бірақ байқалғанындай бұл зерттеулерде де «Білім» қоғамы ұйымның Қазақстандағы бөлімінің тарихы қарастырылмаған.

«Білім» қоғамының Қазақстандағы қызметімен байланысты тарихшы А.Т. Еспенбетованың кандидаттық диссертациясының алар орны ерекше. Бұл зерттеуде коммунистік партияның халықты шындықтан жаңылыстыру мақсатында үгіт-насихат әдістері арқылы өзіне құлшына қызмет етуге ықыласты топ құруға ұмтылған әрекеті өз жемісін бергендігі баяндалады. Қоғам қызметінің ғылыми-практикалық өмірдің сан-саласын қамтып, кезекті идеологиялық науқандарға сай ғылымның әр саласынан лекциялық насихат өрістетіліп отырғаны айтылады. Ғылымның қандай саласынан лекция оқылса да олар социализм идеяларымен, партия қызметімен, совет қоғамының артықшылықтарымен байланыстырылмай оқылмағандығы туралы құнды тұжырымдар бар. Партияның қатаң талабы бойынша аталған ұйымның лекторлары советтік кезеңдегі қазақ халқының өміріндегі түбегейлі өзгерістер туралы, Екінші дүниежүзілік соғыс уақытындағы Қазақстандықтардың майдандағы ерлік істері мен соғыстан кейінгі кезеңдегі еңбек саласындағы ерліктері жөнінде большевиктік принциптер мен партия рухына сай көркемдік дәрежесі жоғары лекциялар дайындауға тиіс болғандығы атап өтіледі (Еспенбетова, 2000: 64). Бірақ аталған зерттеуде «Білім» қоғамы ұйымының Қызылорда аумағындағы атқарған істері туралы мәліметтер келтірілгенімен, Қызылорда облыстық мемлекеттік архивінің құжаттары қолданылмаған. Сондықтан да, Қызылорда облыстық «Білім» қоғамы ұйымы тарихы, құрылуы және оның атқарған қызметі мен аталған ұйымның Сыр өңірі тарихында алар орны туралы арнайы ғылыми зерттеулердің жоқ екендігін айта аламыз. Бұл мақала аталған ұйым тарихына қатысты осы олқылықтың орнын толтырады дей аламыз және зерттеудің ғылыми жаңалығы мен маңыздылығы да осында.

Нәтижелер

1947 жылы мамырда бір топ совет ғалымы мен өнер қайраткері саяси және ғылыми білімдер тарататын қоғам құруға шақырған үндеу жариялады. Үндеу қолдау тауып, 1947 жылы мамыр айында Мәскеуде Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдер тарату қоғамы құрылып, оның төрағалығына академик С.И. Вавилов сайланды (Еспенбетова, 2000: 12–13). Ал, сол жылдың шілде айында ССРО-да ғалымдар, қоғамдық-саяси қызметкерлер, мәдениет және өнер майталмандары тобының бастамасымен Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдер тарататын қоғам ресми түрде өз жұмысын бастады. Сол уақытта Қазақстанда да 5000 мүшесі бар республикалық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы ұйымы ұйымдастырылды. Бастапқы кезде Қазақстанда республика бойынша ол ұйымның 11 облыстық бөлімі ашылды. Оның ішіне Қызылорда бөлімі де бар еді. Құрылған уақытында Қызылорда облыстық Саяси және ғылыми білімдер тарату қоғамы құрамында барлығы 733 мүше болды. Олардың 332-сі шынайы мүше (действительные члены), 384-і жарысушы мүше (члены-соревнователи) және 27-сі ұжым мүшелері (члены-коллективы) еді. Қызылорда облысы бойынша 8 аудандық бөлімнің 49 бастауыш ұйымы ұйымдастырылып, 49 лекторий құрылды және оның 23-і ауылдық жерлерде болды. Қоғам мүшелері өнеркәсіп, транспорт, құрылыс және ауыл шаруашылығы еңбекшілері арасында, әсіресе далалық жерлер мен мал фермаларында көпшілік алдында түрлі тақырыптарда лекция оқып, баяндама жасады (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 294-іс. 36-п.).

1947 жылы қыркүйекте Қазақ ССР Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамын құру жөніндегі бастамашыл топ мүшелері Ұйымдастыру комитетін сайлады. Оның құрамына республиканың көрнекті ғалымдары: академиктер Қ.И. Сәтбаев, А. Тілеубердин, И.Т. Галузо, корреспондент-мүше А.И. Полосухин кірді (Неруш, 1978: 4). Ұйымның негізгі мақсаты марксизм-ленинизм ұстанымдарын насихаттау және халық арасында идеология жұмыстарын жүргізу болды. Ұйым бұқара халыққа саяси жүйе, партиялық саясат, тарих пен күнделікті оқиғаларды ресми түрде түсіндірумен, ақпараттандырумен, ғылыми зерттеулерді мемлекеттің басымдықтарына сәйкес ілгерілету және ғылыми білімдерді социалистік мемлекеттің игілігі үшін пайдалану істерімен айналысты. Ұйымның осы мақсаттағы іс-шаралары оқу орындарында коммунистік идеология мен партияға адал болуға баса назар аударатын оқу бағдарламалары арқылы жүзеге асты. Үгіт-насихат жұмыстарында газеттер, радиолар және

теледидар қолданылды. Жалпы советтік жүйеде бұқаралық ақпарат құралдары саяси хабарламалар арқылы қоғамдық пікір қалыптастыру үшін пайдаланылғаны белгілі. Ғылыми ұйымдардың жұмысы да мемлекеттің экономикалық, әскери және технологиялық мақсаттарын қолдайтын зерттеулер жүргізуге бағытталды. Мәдени ұйымдар социалистік құндылықтарды бейнелейтін және совет мемлекетінің жетістіктерін дәріптейтін өнерді, әдебиетті және музыканы насихаттады. Бұл іс-шаралар коммунистік партияның мақсаттарына сәйкес халықтың сенімдері мен мінез-құлықтарын қалыптастыруға және дінге қарсы ақпарат пен білімді таратуға бағытталды.

Сәл кері шегініс жасар болсақ, Совет Одағында үгіт-насихат ұйымы тек Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін ғана қалыптаспады. Мысалы, аталған ұйым құрылғанға дейін 1920 жылдардан бастап дінге қарсы үгіт-насихат жүргізу үшін Құдайсыздар Одағы атты ұйым қызмет етті. Кейін Жауынгер Құдайсыздар Одағы ұйымы деп аталған бұл ұйымның Қазақстанда 1926–1927 жылдары өз бөлімшелері мен үйірмелері пайда болды (Жолдасұлы, Байжанова, 2022: 58). Ол ұйым Совет Одағындағы халықтардың атеистік дүниетанымын қалыптастыру мақсатында белсенді қызмет етті. 1947 жылы сәуір айында Жауынгер Құдайсыздар Одағы ұйымын тарату және ол ұйымның Орталық Кенесінің барлық материалдық құралдарын жаңадан құрылатын Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы ұйымына беру туралы қаулы қабылданды (Президенты общества «Знание», 2008: 32), яғни жаңадан құрылатын бұл ұйым сол дінге қарсы үгіт-насихат ұйымының мұрагері еді. Жаңадан жасақталған ұйымда тіпті Жауынгер Құдайсыздар одағы ұйымының бұрынғы қызметкерлері қызмет етіп, дінге қарсы жұмыс жүргізді. Сол салада дәрістер оқып, әдістемелік материалдар дайындады. Атеистік тақырыптарда кітаптар мен брошюралар жазды. Соның бірі Жауынгер Құдайсыздар Одағы орталық аппаратының қызметкері И.Н. Узков еді. 1941 жылға дейін Құдайсыздар одағы құрамындағы «Безбожник» журналының бас редактор орынбасары қызметін атқарған М.М. Шейнман да жаңадан құрылған Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының тұрақты оқытушысына айналды (Сердюк, 2012: 230). Ұйым қызметінің басты назары тек дінге қарсы насихат емес, коммунистік қоғам құрылысының практикалық міндеттерін орындауға еңбекші халықтың күші мен қайрат-жігерін жұмылдыруға, коммунистік партиясының бағдарламасы мен жарғысын кеңінен насихаттап, терең меңгертуге бағытталды. Большевиктер осы әрекеттер арқылы діни түсініктер өздігінен жойылады деп сенді.

1948 жылдың наурызында Қазақстанның Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының Қызылорда облыстық бөлімі толық құрылып бітті (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 4-іс. 15-п.). Сол жылдың 5 қазанында Алматы қаласында Қазақ ССР-і Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы басқармасының отырысы болып өтті. Басқарма президиумының төрағасы академик Қ.И. Сәтбаев болса, жауапты хатшысы Т. Жангелдин еді. Мұнда талқыланған мәселелердің бірі Қызылорда облысындағы бөлімшеге шынайы және жарысушы мүшелерді қабылдау болды (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 1-іс. 6-п.). Бұл өңірлік ұйым жұмысын бастаудың алғышарты әрі бастамасы еді. 1948 жылы 25 желтоқсанда Қ.И. Сәтбаев төрағалық еткен Қазақ ССР-і Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы басқармасы Президиумының отырысы өтіп, ондағы негізгі мәселе аталған ұйымға шынайы мүшелерді қабылдау болды. (ҚР ОМА. 1810-қ. 2-т (қосымша). 15-іс. 1-п.). Жиында Қызылорда облысы бойынша ұсынылған түрлі саладағы 20 адамды шынайы мүшелікке қабылдауға шешім шығарылды (ҚР ОМА. 1810-қ. 2-т (қосымша). 15-іс. 2-п.).

1949 жылы 15 қаңтарда Алматы қаласында республикалық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы басқармасының отырысы өтіп, ол жиында Бүкілодақтық қоғам президиумының Саяси және ғылыми білімдерді тарату жөніндегі Қазақстандық қоғамының жұмысы туралы қаулысын орындау жөніндегі іс-шаралар сөз болды. Онымен қоса, 1949 ж. I ширегінде колхоздық лекториялар ашу жоспарын бекіту, қоғамдық-саяси ғылымдар секциясын бөлу, «Аралсульфат» комбинаты ұжымының өтініштері және ұйымдастыру ісі мәселелері тыңдалды (ҚР ОМА. 1810-қ. 2-т (қосымша). 15-іс. 7-п.). Сонымен қатар аталған жиында ұйымның Қызылорда облысы бойынша өкілі ұсынған тұлғаларды, атап айтқанда

Қызылорда облыстық ЛИТО басшысы Н. Сарсембекованы, Қазрадиокомитеттің Қызылорда облысы бойынша өкілі Н. Оспановты, Тереңөзек аудандық ауылшаруашылық бөлімінің бас ветеринар дәрігері Қ. Нұрмағамбетовты және Калинин атындағы орта мектеп мұғалімі Қ. Бердалиевті жарысушы мүшелікке қабылдау туралы шешім шыққан (ҚР ОМА. 1810-қ. 2-т (қосымша). 15-іс. 15–18-пп.). Сол жылы қоғамдық-саяси ғылымдарды насихаттау көлемінің өсуіне байланысты қоғамдық-саяси білімдерді насихаттау секциясы ірілендіріліп, төмендегі секциялар құрылған: 1. Тарих, философия секциясы. Оның қызметіне педагогика, халықаралық саясат мәселелерін насихаттау кірген (жетекшісі А.А. Цыхтина), 2. Экономика ғылымы секциясы. Оған қосымша мемлекет және құқық пәндері кірді (С.Б. Бәйішев), 3. Тіл және әдебиет секциясы (С. Аманжолов). Республикалық ұйым Бүкілодақтық қоғамның қабылдаған жарғысы негізінде жұмыс істеді (Еспенбетова, 2000: 30).

Ұйымның құрылу кезеңінде оның жұмысында кемшіліктер көп болып, партия тарапынан сыналып отырғанын байқауға болады. 1949 жылдың 12 шілдесінде Мәскеу қаласында Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы басқармасының пленум қаулысында ұйым мүшелерінің саяси және ғылыми білімді таратудағы белсенділігі мен шеберлігінің төмен екендігі сөз болған. Бөлімшелер орталықта да, жергілікті жерлерде де секция жұмысына басшылық ете алмағандығы, нәтижесінде секциялардың нашар жұмыс істегені баяндалған. Ұйым атынан оқылатын дәрістердің сапасының әрдайым тиісті идеялық саяси деңгейде бола алмағаны және кейбір дәрістерде идеологиялық қателіктер жіберілгені айтылған. Бүкілодақтық және республикалық ұйымдар және облыстық бөлімшелер басқармасының президиумы дәрістің сапасы мен идеялық мазмұнын бақылауды нашар жүргізгені сөз болған. Осыған орай, пленум қорытындысында қоғам мүшелері ғылым мен техниканың неғұрлым өзекті мәселелерін түсіндіруге, отандық ғылыми-техникалық ой жетістіктерінің тарихы бойынша дәріс оқуды ұйымдастыруға, ай сайын жаңа дәрістер жоспарын құруға, ұйым жұмысының маңызды мәселелерін талқылау үшін тұрақты жиналыс жасауға және жүйелі нұсқау жүргізуге міндеттелген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 6-іс. 33–36-пп.). Насихатты кеңінен жүргізу мақсатында аудандардағы орта мектептерде, колхоз-совхоздарда, механикалық зауыттарда және басқа да мекемелерде лекторлық топтар құрылған.

Деректерден ұйымның өз жиындарында керісінше оның жетістіктері сөз болып отырғанын да байқай аламыз. Мысалы, 1949 жылдың 27 қыркүйегінде ұйымның Қызылорда бөлімшесінің жалпы жиынында ұйым басқармасының жағдайы және оны жақсарту шаралары сөз болған. А. Жалғасбаевтың баяндамасына орай, екі жарым жылда бөлімше еңбекшілер арасында нәтижелі жұмыстар атқарғаны айтылған. Бұл дерек бойынша, партиялық, советтік, кәсіподақ және комсомол ұйымдарының көмегімен, қолдауымен қоғамға мүше облыстың алдыңғы қатарлы интеллигенциясы барлық жерде ашық дәрістер өткізген. 1949 жылдың 1 қыркүйегіндегі есеп бойынша, 307 адамды қамтыған 426 лекция оқылып, 29 лекторий құрылған және қалалық-аудандық өкілдіктері ұйымдастырылған. Сонымен қатар, ұйым саяси және ғылыми білімдерді тарату ісінде өз алдына қойған тапсырманы халықтың кең топтары арасында жоғары деңгейде орындауды жүзеге асыра алмағаны да айтылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 2-іс. 1-п.). Ұйымда 75 шынайы және 50 жарысушы мүше болған. Әсіресе, қоғам жұмысына жарысушы мүше ретінде ауыл интеллигенциясы саналған мұғалімдер, агрономдар, дәрігерлер аз тартылған. Оған қоса, ұйымдастыру базасына бөлінген бөлменің тарлығы да ірі кемшілікке жатқызылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 2-іс. 2-п.). Ұйымдастыру бюросы мен секция жетекшілері өз тақырыптарында сталиндік сыйлыққа ие болған агробиология, ауылшаруашылық ғылымдарын, әдебиет және өнер туындыларының жұмысын кеңінен насихаттауға жеткілікті көңіл бөлмегені білдірілген. Осы орайда ұйымның Қызылордалық бөлімшесі басқармасының жалпы жиналысы жоғарыда аталған олқылықтарды жоюға, дәрістердің сапасы мен идеялық мазмұнын жоғарылатуға, марксистік-лениндік теорияны кеңінен насихаттауға, отан тарихы, марксистік-лениндік философия, экономика, жаратылыстану, мичуриндік оқу дәрістерінің санын арттыруға қаулы еткен. Сонымен қатар ай сайын лекция жоспарын ұйымдастыруға, кәсіпорындарда, колхоздарда, машина-трактор станцияларында және совхоздарда өз дәрістерін арттыруға, 1949 жылдың 1 қарашасына дейін

мүшелерді ұйымға қабылдау жұмысына, мүшелік жарнасын енгізуге және атқарылған жұмыстарға анализ жасауға шешім шығарған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 2-іс. 3–5-пп.). Осыған орай ұйымның Қызылорда облыстық бөлімі басқармасы президиумының төрағасы Б. Ермекбаев болса, жауапты хатшысы А. Жалғасбаев болып тағайындалған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 3-іс. 7-п.). 1949 және 1950 жылдың бірінші жартысында ұйымның шынайы және жарысушы мүшелері саяси және ғылыми тақырыптарда 2463 дәріс оқыған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 2-іс. 7-п.).

Ұйым есебінде 1950 жылы оқылған дәрістер белгіленген жоспардан 191,4 пайызға артық орындалғаны да айтылып отырған. Яғни, 1950 жылы Қызылорда облысында 850 лекция өткізу жоспарланып, 1627 лекция оқылған. 1950 жылы лекциялардың басым бөлігі ауылдық жерлерде оқылған және бір лекцияның құны 40 рубльді құраған. Облыс орталығында көпшілікке дәріс оқу жоспарының толық орындалмауы ұйымның облыстық бөлімшесінің өз ғимараты болмағандығымен түсіндірілген. Ұйым әрдайым ғимаратты жалға алуына тура келген. Ал, ауылдық жерлерде дәріс оқу жоспарының асыра орындалуы заңдылық еді, өйткені Қызылорда облысының экономикасы негізінен ауыл шаруашылық саласына негізделген болатын. Сондықтан ұйым тарапынан ауылдық жерлерде саяси және ғылыми білімдерді насихаттау қажеттілігі жоғары еді (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 4-іс. 15-п.). Сол жылы 1143 ақысыз дәріс оқылса (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 4-іс. 16-п.), оның ішінде наурыз айында 6540 адамды қамтыған 210 дәріс оқылған. Ол лекциялар мемлекет және құқық (1325 тыңдаушы), ауылшаруашылығы (1100), халықаралық қатынас (750), биология (750), философия (730), тарих (560), педагогика (400), экономика (335), әдебиет (310) және физика-математика (280) салалары бойынша оқылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 4-іс. 131-п.).

1953 жылы 1 маусымдағы мәлімет бойынша, ұйымның облыстық бөлімін 305 шынайы мүше, 163 жарысушы мүше және 20 әріптес мүше құраған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 14-п.). Қызылорда қаласында 116, аудандардан Аралдық бөлімде 56, Қазалыда 24, Қармақшыда 33, Жалағашта 43, Тереңөзекте 39, Сырдарияда 32, Шиеліде 45 және Жаңақорғанда 43 мүше болған. Демек қала тұрғындары саны көп болғаны үшін аудандардан ілгері тұрса, одан кейін саны жағынан Арал, Шиелі аудандық бөлімдері ілескен. Жалпы ұйым мүшелерінің 14-нің ғылыми дәрежесі мен атағы, 183 адамның жоғары білімі болса, 213-і партия мүшесі мен кандидаты, 57-сі БЛКЖО (Бүкілодақтық лениндік коммунистік жастар одағы) мүшесі болған. 163 жарысушы мүшенің 52-нің жоғары білімі, 31-нің орта, 19-ның төменгі білімі бар еді. Ал, ұлттық құрамына келер болсақ 353 қазақ, 44 орыс, 9 украин, 24 кәріс және басқа да этнос өкілдері болған. Барлығы 252 шынайы және 100 жарысушы мүшеге мүшелік билеті берілген. Ұйым құжаттарында ұйым мүшелерінің білікті екендігі, саяси және ғылыми білімдерді облыс тұрғындары арасында сәтті насихаттауға қабілетті екендігі жазылған. Аталған жылдың басынан маусымға дейін аудан бөлімшелерінің жұмысын жақсартуға және оқылатын дәрістердің сапасын арттыруға бағытталған облыстық Президиумның 7 отырысы болып өткен (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 15–16-пп.).

Пікір алмасуларда ұйымның көптеген мүшелері формальды түрде тізімге енгізілгені, соған сай лекциялар мен баяндамалар оқылмағаны және ұйымның басқа жұмыс түрлеріне қатыспағаны да айтылған. Аудандық бөлімшелер өз мүшелеріне тапсырма бермеген және оларды бақылауда ұстамаған. Жиындарда ұйымның облыстық бөлімінің осындай адам төзгісіз фактілерге шыдап отырғаны сөз болған. Ұйымның облыстық бөлім басқармасының белсенділігі төмен болғандықтан көптеген аудандық бөлімдер аймақта облыстық бөлімнің бар екенін сезінбегені, мойындамағаны және сол себептен облыстық бөлім жұмысына жауапсыздықпен қарағаны айтылған. Әскери ғылым, халықаралық қатынас тақырыптарында, адамдардың санасындағы «ескіліктің сарқыншақтарын» жеңу үшін ғылыми-атеистік, жаратылыстану тақырыптарында лекциялардың аз оқылғаны (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 3–4-пп.), лекторларға гонорардың лайықты төленбегені (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 5-п.), көрнекі құралдардың қолданылмағаны, аудандық басқару органдарында лектор кадрды таңдау, лекторды жеке бекіту және оларға методикалық көмек беру жұмысының жасалмағаны келтірілген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 9-п.). Осылайша мемлекет бұл ұйымның жұмысын

бақылауда ұстап, қызметін жақсарту мақсатында оның жұмысына талдау жасап, сынып отырған. 1953 жылы ұйымның облыстық бөлім басқармасы мүшелері дәріс беруде өз жоспарын 100 пайызға жеткізе алмаған, әсіресе дәрігерлер, заңгерлер және ауылшаруашылығы мамандары. Жалағаш, Тереңөзек, Сырдария және басқа да аудандарда ауылшаруашылығы мамандары өте аз дәріс берген. Облыстық бөлімнің 20 әріптес мүшесінің ішінде Аралсульфат кәсіпорны, Жосалы механикалық зауыты, балық тоңазыту комбинаты мен облыстық кәсіподақ мамандары болған. Облыстық бөлімнің әріптес мүшелермен негізгі жұмысы ақысыз дәрістер оқу еді. Осыған орай Аралсульфат балық тоңазыту комбинатында, Жосалы механикалық зауытында, Қазалы ауданы «Қызылту» колхозында әр түрлі тақырыптарда 6-7 дәріс оқылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 28-п.). Ұйым СОКП-ның XIX съезінің материалдары мен Сталиннің «ССРО-дағы социализмнің экономикалық мәселелері» атты еңбектері бойынша дәрістердің идеологиялық және теориялық мазмұнына ерекше назар аударып отырып, саяси және ғылыми білімдерді дәріс арқылы насихаттауды қамтамасыз етуді жоспарлаған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 10-п.).

Советтік кезеңде Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының (кейін «Білім» қоғамы) 1947, 1955, 1964, 1968, 1973 және 1984 жылдары бірнеше жарғысы қабылданған. (Халимова, 2018: 191). Ұйымның 1947 жылғы жарғысында Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімді тарату жөніндегі қоғамы «ерікті қоғамдық саяси-ағартушылық ұйым» екендігі айтылған (Селезнев, 2018: 6). Бірақ байқалғанындай аты еріктілер ұйымы болғанымен, жұмысы партия тарапынан бақыланып, жиі сыналып отырған. Мысалы, ұйымның бірінші жарғысын бекіту туралы пікірталаста академик М.Б. Митин «ұйым большевиктер партиясының саяси-идеялық және тәрбие жұмысының үлкен тәжірибесін үлгі етуі керек» деген (Пинаева, 2015: 115). Сонымен қатар, 1947 жылғы жарғысына өзгеріс енгізілгені үшін, 1955 жылғы жарғысын ұйымның алғашқы жарғысы деп аталған. Онда ұйымның республикалық мүшелерінің жалпы жиналыстары (съездері), республикалық қоғамның басқармасы мен президиумы – республикалық ұйымдарының басқару органдары болып саналатындығы айқындалған. Басқарма пленумының функциялары кеңейе түскен. Яғни оның жаңа функциялары пайда болып, таратылатын білімнің жекелеген салалары бойынша үгіт-насихаттың міндеттерін анықтау қызметі берілген. Президиумға жаңа функциялар қосылып, оған секцияның ұсынысы бойынша лекция тақырыптарының үлгісін бекіту, лекциялық насихаттың әдістері мен ұйымдастыру мәселелері бойынша қоғам мүшелерінің, лекторлардың жиналыстары мен семинарларын шақыру, баспа жоспарын бекіту міндеті жүктелген (Халимова, 2018: 192). Ұйым құжаттарында жоғары оқу орны мен мектеп жастарының дәрістің сапасына (мазмұны мен формасына) өте талапшыл екендігі, шын мәнінде мазмұнды дәріс пен оның жақсы иллюстрациялық сүйемелденуі ғана аудиторияның тақырыпқа деген қызығушылығын оята алады делінген (Мурашов, 1969: 16).

Қазақ ССР Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамы басқармасы президиумының 1955 жылдың 18 қарашасындағы отырысына ұйымдардың сол жылдың алғашқы үш маусымындағы лекция беру жұмысы күн тәртібіне енген. Аталған жылдың үш маусымында республика бойынша 45 мың дәріс оқылған және бұл бекітілген жылдық лекция жоспарының 79,1 %-ын құраған (жоспар бойынша 57 мың болуы керек болған). Қызылорда бөлімшесінің ақылы дәріс беру жоспарын орындамағаны, ал ақысыз лекция оқуды 70,0 процентке ғана орындағаны баяндалған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 15-іс. 156-п.). Ұйымның Қызылорда бөлімшесі 1905-1907 жылдардағы бірінші орыс революциясының 50 жылдығына орай дәрістер оқып, «Гитлерлік Германияны жеңудің он бесінші жылы мерейтойы» сипатындағы атаулы күндерде іс-шара өткізуді жоспарлаған. Соның бірі Арал ауданында 1956 жылдың қаңтарынан 1958 жылдың сәуір аралығында Қазан социалистік революциясының 40 жылдығын атап өтуге дайындық кезінде, ССРО Жоғарғы Кеңесінің IX мерейтойлық сессиясы мен СОКП-ның желтоқсан және ақпан пленумдарының материалдарын түсіндіру бойынша және сайлауда, сайлауға дайындық кезеңінде ұйымның қоғамдық-саяси секциялары үлкен белсенділік көрсеткен (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 24-іс. 13-п.). 1961 жылы ұйымның облыстық бөлімшесі облыстық кинопрокатпен бірлесе отырып Қазақ ССР Компартиясының

40 жылдығы туралы кинофестиваль және облыстық денсаулық басқармасымен бірігіп санитарлық-ағартушылық фильмдер айлығын да өткізген. Қалалық комитетпен бірге комсомол-жастар кинолекторийін ұйымдастырған. Онда «XX ғасыр – коммунизмнің салтанат құру ғасыры», «Өмірде әрқашан ерліктерге орын бар», «Арыңды жастайыңнан таза ұста», «Әрқашан қырағы бол», «Облысымыздың өткені, қазіргі күні және болашағы» секілді тақырыптарда лекциялар болған. Сонымен қатар дәстүрлі құрылысшылар күні мерекесіне дайындық жүргізген (ҚОҚСТМА. Р-1562-к. 1-т. 43-іс. 342-п.).

Құрылғанына он жылға жуықтаса да бұл ұйымның партияның сындарынан айтарлықтай нәтиже шығара алмағанын байқауға болады. Мысалы, ұйымның Тереңөзек аудандық бөлімінде медициналық, экономикалық, жаратылыстану және ғылыми-атеистік тақырыптарда, тұрмыс мәдениеті мәселелері бойынша дәрістер өте аз оқылған. Басқарма дәріс оқығаны үшін дебиторлық берешекті жоюмен айналысуды мүлдем тоқтатқан. 1958 жылғы мүшелік жарналар ұйым мүшелерінің тек үштен бір бөлігіне ғана төленген (ҚОҚСТМА. Р-1562-к. 1-т. 32-іс. 67-п.).

1957 жылы 1 қаңтардағы есепке сәйкес, ұйымда облыс бойынша 748 адам болса, оның 54-і ғана (7,2 %) әйелдер болған. Партия мүшесі және мүшелікке кандидат саны 558, БЛКЖО мүшесі 116 деп көрсетілген. Бағыты және дәрежесі бойынша ЖОО оқытушылары саны 50, орта арнаулы білім мұғалімдері 15, мектеп ұстаздары 278, инженер және техниктер 17 болса (ҚОҚСТМА. Р-1562-к. 1-т. 17-іс. 3-п.), дәрігерлер 27, ауылшаруашылығы мамандары 106, заңгер 1, әдебиетшілер 10, әскерилер 16, партия қызметкерлері 101, кеңес жұмысшылары 36, кәсіподақ жұмысшылары 16, комсомол жұмысшылары 25, өндіріс, транспорт, құрылыс директорлары 3, МТС қызметкерлері 3, совхоз директорлары, колхоз басшылары 5, совхоз-колхоз жұмысшылары 4 және басқа бағыттарда 23 адам болған (ҚОҚСТМА. Р-1562-к. 1-т. 17-іс. 4-п.). Ұйым мүшелері СОКП тарихы, ССРО және жалпы тарих, философия, логика, психология, экономика, мемлекет және құқық, халықаралық қатынас, әдебиет, өнер, педагогика, ғылыми-атеизм, ауылшаруашылығы және ондағы үздіктер, новаторлар тәжірибесі, биология, медицина, геология және география, астрономия, физика және математика, химия, ғылыми-техника, өндіріс және транспорттағы үздіктер, әскер сала, дене тәрбиесі және спорт салалары мен тақырыптарында лекциялар оқыған (ҚОҚСТМА. Р-1562-к. 1-т. 17-іс. 5-п.).

Тарих саласындағы мәселелер бойынша Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық комитетінің арнайы қаулысы жарияланғаннан кейін бұл ұйым (1963 жылдан бастап Бүкілодақтық «Білім» қоғамы деп аталды) Қазақстан тарихы, әдебиеті, өнері секілді салаларды пайдаланып, партия саясатында «ұлтшылдық-буржуазиялық бұрмалау көріністеріне соққы беру» науқанын жүргізген. Оқылатын лекцияларда халықтар достығы, шынайы патриотизм, совет халықтарының моральдық-саяси бірлігі секілді мәселелер ерекше маңызға ие болған. Облыстық, қалалық, аудандық «Білім» қоғамы бөлімшелеріне көмек тұрғысында тарих ғылымдарының кандидаты Т.Ж. Шойынбаевтың «Против националистических извращения в освещении реакционного, феодально-монархического движения Кенесары Касымова», «Прогрессивное значение присоединение Казахстана к России», А.А. Пыхтин мен Ш. Юсуповтың «За марксистско-ленинское освещение вопросов истории Казахстана» деген тақырыптарда жазған лекциялары ротапринт арқылы көбейтіліп, жан-жақтағы «Білім» қоғамы бөлімшелеріне жіберілген (Берлібаев және басқалар, 2014: 181-182). Бұл жерден аталған ұйымның тарихшылардың еңбегін идеологиялық мақсатта пайдаланып, халықтың тарихи түсінігі мен санасын қалыптастыруға барынша талпынғанын да көруге болады.

1957 жылдың 12 наурызында Қызылорда облыстық саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының басқарма президиумы отырысы өткен. Басқарма төрағасы А. Алтынбеков, СОКП Орталық комитетінің елде дәріс арқылы насихат жүргізуді жақсарту мақсатында дәрістік насихат жүргізу функцияларын ССРО Мәдениет министрлігінен алып Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамына бергенін хабарлаған (ҚОҚСТМА. Р-1562-к. 1-т. 28-іс. 14-п.). Осыған байланысты бұл ұйымға 1957 жылға арналған дәрістік насихатқа бюджеттен арнайы қаражат бөлінген. Сонымен қатар дәріс өткізуге арналған шарттар

бойынша кәсіпорындар мен мекемелерден де арнайы қаражат бөлініп қызметкерлер санына, штаттық және штаттан тыс қызметкерлеріне жалақы төленген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 28-іс. 15-п.). 1960 жылдың 8 желтоқсанында Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық комитетінің «Қазақ ССР Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының түрлі топқа біріккен мүшелерінің жағдайын жақсарту туралы қаулысы» қабылданған. Қаулыға сәйкес 1961 жылы Қызылорда облысында қоғам мүшелерінің 152 тобы құрылып, оның 12-сі өнеркәсіп орындарында, 79-ы ауыл шаруашылығында, 41-і мекемелерде, 20-ы жоғарғы оқу орындарында жұмыс істеген. Бұл топтарда «Екі дүние, екі жүйе және екі өмір салты», «Советтік Қазақстан ССРО халықтарының туысқан жанұясы», «Еңбекке құрмет» деген тақырыптарды циклдік лекциялар оқылған. Сонымен қатар Шиелі ауданының «Гигант», Қармақшы ауданының «ІІІ интернационал» және Арал ауданының «Арал» ауылдарында «Біздің облыс Қазақ ССР-нің 40 жылдығында» атты циклдік лекциялар өткізілген (Еспенбетова, 2000: 73-74).

Ұйымның баспа ісі де белсенді жұмыс атқарған. Ұйым жарғысы бойынша қоғам жұмысына табыс әкелу әрі лекторларға көмек беру мақсатында брошюра-стенограммалар шығару ісі де қолға алынған. 1951 жылы Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату жөніндегі қоғамның құрамында «Білім» баспасы құрылған (Чинённый, 1988: 54). Ұйымның баспа ісі бірте-бірте кеңейтілген. Егер V пленумына дейінгі екі жыл ішінде жалпы таралымы 25 миллион дананы құрайтын 600 брошюра-лекция стенограммасы шығарылса, ол пленумнан кейін таралымы 65 миллион данадан асатын 1705 брошюра-лекция стенограммасы басылып шыққан (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 2-іс. 11-п.). Ұйымның бөлімдері 1948 жылдан 1952 жылдың маусымына дейінгі аралықта тарихи тақырыптар бойынша 27 миллион данадан астам таралыммен лекциялардың 520 брошюра-стенограммасын жариялаған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 2-іс. 20-п.). Ал, 1958 жылдың 15 қазанынан 1959 жылдың сәуіріне дейін ұйымның Қызылордалық бөлімшесі де өз баспа ісін қолға алып, «Коммунистік құрылыстағы еңбекші бұқараның шығармашылық бастамасы мен белсенділігінің маңызы», «Күнделікті өмірдегі исламның сарқыншақтары және оларды жену жолдары», «Коммунистік партияның күші мен жеңілмейтіндігінің қайнар көздері», «Қазақстандағы жұмысшылар мен шаруалар одағын дамыту және нығайту» және «Оқушылар арасында атеистік насихаттың әдістері мен формалары туралы» тақырыптарында брошюралар шығарған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 32-іс. 99-101, 103-104 пп.). Қызылордада исламға қарсы насихатқа, атеистік жұмысқа көбірек көңіл бөлінгенін байқай аламыз. Осымен қатар өңірде мерзімді басылымдар жұмысы да айтарлықтай жақсы жүрген. Мәселен, облыста «Ленинский путь», «Ленин жолы», «Ленин кичи» газеттері жұмыс жасаған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 5-іс. 20-п.).

1960 жылдың 11 наурызындағы Қызылорда қаласы зиялыларының жиналысында Бүкілодақтық Саяси және ғылыми білімдерді тарату қоғамының ІІІ-съезінің қорытындысы мен қала зиялыларының міндеттері сөз болған. Академик А.Н. Туполев сөз алып, ұйымның сол кезеңде елде кеңінен танылып, мемлекеттің идеялық және мәдени өмірінің маңызды, ажырамас бөлігіне айналғанын жеткізген. Коммунистік партияның құттықтауында көпшілікке білім беретін ұйым мүшелерінің асыл және риясыз еңбегін жоғары бағалайтыны жазылған және совет халқының саяси және мәдени күресінде, коммунистік құрылыста, еңбекшілерге коммунистік тәрбие беруде ұйымның партияға адал қызмет ететініне сенімі жеткізілген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 37-іс. 5-п.).

1960 жыл жылы ұйымның облыстық бөлімшесінде атеист үйі құрылып өз жұмысын бастаған. Онда түрлі секциялар жұмыс жасаған. Мысалы, Дурлештер қала мен аудандарда «Ғылым қалай діни ғажайыптарды әшкерелейді?» деген секілді тақырыптарда химиялық тәжірибелер көрсете отырып дәріс берген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 37-іс. 12-п.). Сонымен қатар діни идеологияны «әшкерелеу» үшін 1961 жылы ақпан айында облыстық Мәдениет басқармасы жанынан құрылған жылжымалы атеистік насихат клубы бір жыл ішінде облыс көлемінде 17 сапар ұйымдастырып, Жаңақорған, Шиелі, Сырдария және Теренөзек аудандарының Қызылқұмдағы қысқы жайылымдарына, Қармақшы, Жалағаш және Теренөзек аудандарының Қарақұм аймағына, Теренөзек аудандарының Арысқұм, Сырдария және

Шиелі аудандарының Сарысу аумағына, Шиелі және Жаңақорған аудандарының Қаратау жазғы жайылымдық учаскелеріне барып атеистік дәрістер берген. Сапарға шығатын үгіт-насихат бригадасының құрамына лекторлар, дәрігерлер, өнер адамдары, кинооператор, шаштараз және кітапханашылар кірген. Атеистік насихат клубы дінге қарсы жұмысты «сұрақ-жауап» кештері, лекция оқу және әңгімелесу әдістерімен жүргізген. Ұйым есебінде, «сұрақ-жауап» кештерінің жоғары деңгейде өтіп, өте жақсы нәтиже бергені, тындаушылардың белсенді түрде қатысқаны айтылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 43-іс. 264-п.). Ұйымның ғылыми-атеистік секциясында салауатты тұрмыс пен ғылыми-атеистік тақырыптарында лекция мәтіні дайындалып, «Адамдар санасындағы діни сарқыншақтарды жеңу жайлы» тақырып талқыланған және лекциялар циклының тақырыптық жоспары бекітілген. Дінге қарсы насихат жүргізуде діни моральдің табиғатын, «жұмысшы табына қайшы болмысын» ашып, оған жаңа коммунистік моральді қарсы қою шешімі ұсынылған (Крупская, 1957: 41). Ұйымның атеистік насихатына қарсы шыққан мүшелері де болғанын айта кету керек. Мысалы, қоғам ісіне белсенді, жүйелі қатысатын сол кездегі облыстық пединституттың физика-математика факультетінің оқытушысы Понькинге қала тұрғындары арасында атеистік тақырыптарда дәріс оқуды ұсынғанда, ол дінге сенуші адам ретінде халық арасында ол тақырыптарда сөз сөйлеуге шыға алмайтынын ашық мәлімдеген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 34-іс. 6-п.). Архив деректері бойынша, ұйымның дәрістері облыста 1000 адамға 24-25 дәрістен, ал бір елді мекенге жылына 8,5 немесе айына 1, 2 дәрістен келген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 39-іс. 83-п.).

1950 жылдардың аяғы мен 1960 жылдардың басындағы дінге қарсы науқан кезінде, орталық және жергілікті баспаларда және мерзімді басылымдарда «сектанттарға» қарсы әдебиеттер мен басылымдар көбейтілген. Хрущевтің бастамасымен «Білім» қоғамы аясында дінге қарсы жаңадан «Наука и религия» журналы жариялана бастаған еді. «Білім» қоғамы ұйымы дін тарихшысы А.И. Клибанов пен Л.И. Климович сияқты танымал советтік дінтанушыларды да пайдаланған. Белгілі ғалымдар, зерттеушілер халықты «исламның реакциялық сипаты» туралы, әсіресе исламдық қасиетті жерлерді зиярат ету туралы ақпараттандыруға бағытталған материалдарды белсенді түрде жариялап отырған (Tasar, 2017: 200). «Безбожник» (1925-1941) секілді дінге қарсы мерзімді басылымдар соғыстан бұрынғы кезеңдерде де жұмыс жасаған еді. Ол басылымның орнына 1959 жылдан бастап «Наука и религия» журналы келді. Дінге қарсы басылымдарда елдің діни өмірі, үкімет пен қоғамның дінге қарсы күрес жұмыстары, дінге қарсы үгіт-насихаттың бағыттары мен әрекеттері туралы ақпараттар беріліп отырған (Никольская, 2003: 13).

Бұл кезеңде партияның исламға, халықтың діни дәстүрлеріне қарсы үгіт-насихат жұмыстарында «Білім» қоғамы ұйымы қатты белсенділік көрсеткен. Коммунистік партияның 1954 жылғы 7 шілдедегі «Ғылыми-атеистік насихаттағы үлкен кемшіліктер және оны жою бойынша қолға алынған шаралар туралы» қаулысында исламдық қасиетті жерлерге, яғни әулие-ишандардың кесенелеріне зиярат етушілердің көбейгені және мұндай діни наным-сенім мен «ырымдар» совет адамдарының сана-сезімін улайтындығы және олардың коммунизм құрылысына белсенді түрде қатысуына кедергі болатыны айтылған (Zholdassuly, Baizhanova 2022: 196). Қазақстанның оңтүстік аймағында көп зиярат етілетін Ахмет Яссауи, Арыстан Баб, Ибрахим Ата, Марал ишан және Айқожа ишан кесенелері сияқты көптеген сопылық қасиетті жерлер бар еді. Сол кесенелердің дінге сенушілер тарапынан зиярат етілуіне қарсы саясат күшейтілген. Исламдық қасиетті жерлерге ғана емес, сол жерлерде жерленген халық тарапынан «әулие», «сопы» деп танылған ишандарға және ишандық дәстүрге де қарсы үгіт-насихат жүргізілген. Коммунистердің сопылыққа, ишанизмге қарсы үгіт-насихаты сонау 1920 жылдардан басталған еді. Ишандар мен дәруіштер «алдамшы», «өтірікші» деп аталып, оларды қаралауға Жауынгер Құдайсыздар Одағы ұйымы ерекше күш салған болатын. Мысалы, Құдайсыздар одағы ұйымы тарапынан шығарылған «Безбожник» журналының 1928 жылдың қазанындағы санына жарияланған «Ишандар мен мүридтер» атты мақалада ишандар «алаяқ» ретінде сипатталған. Ишандар келемежденіп, олардың карикатуралары салынған. Коммунист насихатшылар өз дәрістерінде ишандарды «қанаушы бай табына» жатқызып, оларды

«паразит» деп атаған (Keller, 2001, 162-165, 226). Сол кезеңнен келе жатқан дінбасыларға, ишанизмге, сопылардың кесенелеріне, қасиетті жерлерге және ол жерлердегі шырақшыларға және осындай «исламның сарқыншақтарына» қарсы жан-жақты насихат жұмысы 1950–1960 жылдары да өз жалғасын тапқан (Zholdassuly, 2024: 61–67). Мәселен, «Білім» қоғамы ұйымы жұмысына тартылған атақты ғалым Л.И. Климович өз еңбегінен мұсылман халықтардағы қасиеттілік культі мен Ахмет Яссауи секілді әулиелердің кесенелерін зияраттау дәстүрін исламнан тыс етіп көрсетуге, қаралауға талпынғанын көруге болады (Климович, 1965: 263–276).

1960 жылғы ұйымның облыстық бөлімшесі басқармасының IV-пленумында сөз алған Қазақстан коммунистік партиясы облыстық комитеті дәріс тобының жетекшісі тарихшы М. Кереев бұл ұйымның жұмысын сынаған. Ол өз сөзінде: *Ұйым жұмысында кемшіліктер көп. Дәрістердің сапасы өмір талаптарына сай келмейді. Қазіргі уақытта көптеген лекторлар жаңалығы, өзектілігі жоқ тақырыптарда дәріс оқып жүр. Ауылдардағы топтардың жұмысын жолға қою керек, олардың тек жиырма ғана қалыпты жұмыс істейді, ал қалған елуі жұмыс істемейді. Ауыл топтарына өндіріс үздіктерін көбірек тарту қажет. Дәрістердің сапасын бірінші орынға қоюымыз керек. Дәрістердің сапасын арттыру арқылы ғана біз соңғы уақытта белсенділігі арта бастаған дінбасылардың әрекетіне қарсы сәтті күрес жүргізе аламыз* деген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 32-іс. 357-п.). Халық университеттеріне арналған оқу жоспары мен бағдарламаларына ислам дінінің пайда болуы және оның әлеуметтік-таптық мәні, исламның негізгі бағыттары, исламдағы мистицизм, суфизм және дервишизм, исламның теңсіздікті, қанаушылық пен ұлт араздығын жақтауы деген секілді көптеген тақырыптар кіргізілген (ҚР ОМА. 1810-қ. 2-т. 698-іс. 38-п.). Көріп отырғанымыздай, ұйым атеистік салада исламға, сопылыққа қарсы насихатқа көп көңіл бөлген.

Дінге қарсы бағыттан бөлек ұйымның облыстық бөлімшесінде қоғамдық-саяси, халықаралық байланыс, ғылыми-жаратылыстану, ауылшаруашылық, техникалық-экономикалық, педагогикалық, әдеби, әскери-дене тәрбиесі салалары секілді 8 бағыт жұмыс істеген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 43-іс. 328-п.). Ұйымның тігін фабрикасымен, вагон депосымен, аяқ киім және жиһаз фабрикасымен байланысы біршама артып, оларға лекциялар өткізіп отырған. Қала мектептерінде 10 ата-ана лекторийінде «Отбасында балаларға коммунистік тәрбие беру» дәрісі өтіп тұрған. Одан басқа «Совет билігі жылдарында Қызылорда облысындағы халықтық білім берудің дамуы», «Баланың сабақты жақсы оқуына отбасында қалай көмектесуге болады», «Отбасы бала тәрбиесінде ескінің сарқыншақтарын жеңу» тақырыптары да жүргізілген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 43-іс. 341-п.). Дін және діни дәстүрлер ескінің сарқыншағы саналған.

Кәсіподақтардың Бүкілодақтық Орталық кеңесі хатшысы өз кезегінде кәсіподақ, мәдениет үйлері, кітапханалар мен клубтар, оқу орындары мен парктер дәрістер жүргізуге қолдау көрсетуі керектігін ұсынған. ССРО мәдениет министрі өз сөзінде мәдениет органдарымен бірге халықтық университеттерді де қолға алу керектігін айтқан (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 34-іс. 7-п.). Халық университеттері пайда болған күннен бастап партияның назарында болған. СОКП Орталық комитетінің 1960 жылдың 16 қазанындағы «Мәдениет университеттерінің жұмысы туралы» қаулысында халық университеттері еңбекшілерге идеялық-эстетикалық тәрбие берудің, олардың өндірістік және қоғамдық белсенділігін арттырудың, саяси және мәдени ой-өрістерін кеңейтудің тиімді нысаны екендігі атап өтілген (Афонин, Бурдаков, 1976: 109). Коммунистік құрылыс бағдарламасын жүзеге асыруда ұйым қызметкерлерін ынталандыру да кем болмаған. Мысалы, ұйымның марапаттауына дәрістік насихатта белсенділік көрсеткені үшін облыстық бөлімшенің басқарма төрағалығынан 20 адам ұсынылған, олардың 10-ы Қызылорда қаласынан болған (Чинённый, 1988: 13). Ұйымда дінге қарсы ғылым мен білім дәріптелген. Ғылымға қатысты атақты ғалымдардың сөздері жиі келтіріліп отырды. Мысалы, С.И. Вавиловтың «Ғылымның өзі – барлық әлеуметтік топтардың қызметімен байланысты. Деректер, бақылаулар, логикалық тұжырымдар арқылы және ғылыми нәтижелерді ұжымдық талқылау, оларды сынау,

салыстыру, жарамсыздарын жою ескіден бері ғылымның негізгі қажетті қасиетін құрады. Орыс тіліндегі «ғылым» сөзінің «білім» сөзінен айырмашылығы оның әлеуметтік табиғатын айқын көрсетеді. Ғылым үйретіледі, білім бір адамнан екінші адамға беріледі. Қазір адамзат кітап, радио, кино, дыбыс жазу сияқты ғылым жаюдың керемет құралдарына ие» деген сөзі басшылыққа алынған (Мезенцев, 1972: 15).

1963 жылы Қазақ ССР Саяси және ғылыми білімдерін тарату жөніндегі қоғамның Қызылорда бөлімшесі басқармасы атауы «Білім» қоғамының Қызылорда облыстық бөлімшесінің басқармасы болып ресми түрде өзгертілген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 294-іс. 36-п.). 1964 жылы 4 маусымда өткен ұйымның IV-съезіндегі жаңа жарғы бойынша қоғам бөлімдері одан соң қоғам ұйымдары деп аталатын болған. Жарғыда республикалық қоғамның облыстық ұйымдарының басқармалары жанынан халық университеттеріне жетекшілік ету мақсатында арнайы кеңестер құру көрініс тапқан. Ұйым өзін-өзі қаржыландыруға көшуіне байланысты ұйымның мүшелік жарналары да жойылған (ҚР ОМА. 1810-қ. 2-т (қосымша). 15-іс. 38-п.). 1965 жылы облыстағы колхоз-совхоздарда, өндіріс орындарында, мекемелерде, ұйымдар мен оқу орындарында «Білім» қоғамының 278 бастауыш ұйымы құрылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 53-іс. 22-п.). Ұйымның Қызылорда облыстық бөлімшесі әр түрлі салада ағартушылық жұмыстарды белсенді жүргізуге ат салысты. Лекторлар «Коммунистік партияның қуаты мен оның жеңілмейтіндігінің қайнар көзі» тақырыбында оқушылар арасындағы атеистік насихат дәрістерінің әдістері мен формаларын дайындаған. Лекторлар біліктілік пен тәжірибе алмасу үшін Алматы, Мәскеу, Баку сияқты қалаларға республикалық, халықаралық семинарларға, ұйымның пленумдарына іс-сапарларға жіберіліп отырған. Облыста 1314 адамды қамтыған мектептен тыс білім беретін 21 халықтық университет жұмыс істеген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 53-іс. 34-п.).

Одақта халықтық университеттер тәжірибесі бұрыннан бар еді. Мысалы, қала тұрғындары арасында құқықтық білімдерді кеңінен насихаттау мақсатында 1951–1952 оқу жылында Облыстық прокуратурамен бірлескен құқықтық білімдер университеті ұйымдастырылған еді. Университет сабақтары аптасына бір рет, әр сәрсенбі өткізілген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 43-іс. 80-п.). Ал, 1964 жылдың қыркүйегінде Қызылорда қаласындағы С. Сейфуллин атындағы мектептің ата-ана университеті құрылған. Оған тұрақты түрде 300 тыңдаушы қатысып тұрған. Дәрістерді мектеп мұғалімдерінен, пединститут оқытушыларынан, «Білім» қоғамы мүшелерінен құралған лекторлар жүргізген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 47-іс. 42-п.). Осылайша 1965 жылы өтілген дәрістер саны 1948 жылмен салыстырғанда 8 есеге, 1954 жылмен салыстырғанда 5 есеге артқан. Дәрістердің 80%-дан астамы ақысыз оқылған. Колхоз және совхоздарға дәріс өткізуге, баяндама оқуға, аудандарға практикалық көмек көрсетуге ұйымның облыстық орталығынан лекторлар жүйелі түрде іс-сапарға шығып тұрған. Тек, «СОКП-ның халықаралық коммунистік қозғалыстардың бірігуі үшін күресі» мәселесі насихаты бойынша аудандарға 30 лектор іссапар жасап, 150 дәріс пен баяндама оқыған. Облыс еңбекшілері арасында облыстық әскери комиссариаттың саяси бөлім басшысы подполковник Н.Н. Маторованың «Соғыс, бейбітшілік пен революция мәселелері» тақырыбында, пединститут оқытушысы Қ. Асқаровтың «Марксизм-ленинизм қағидасында бейбіт коммунистік қозғалыстардың бірлігі үшін!» тақырыбында және облыстық «Ленин жолы» газеті редакторы У. Багаевтің «Қытай басшыларының дүниежүзілік коммунистік қозғалысты жікке бөлуі» секілді тақырыптағы дәрістері үлкен танымалдыққа ие болған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 52-іс. 92-п.). Байқалғандай, сол кезеңдегі мемлекеттің сыртқы саясаты ұйым дәрістерінде белсенді түрде талқыланып отырған. «Білім» қоғамының облыстық бөлімі, облыстық мәдениет басқармасымен және облыстық кәсіподақ кеңесімен бірлесе отырып сәрсенбі күндері кинофильм көрсету әрі дәріс беру ұйымдастырған. Қызылордадағы Ленин атындағы теміржол клубында, Гагарин кентіндегі клубта, құрылыс клубында және басқаларында ашық дәрістер жиі берілген (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 52-іс. 95-п.).

Ұйымның құрылғаннан бастап 1960 жылдардың ортасына дейін дамып, ілгерілеп отырғанын байқауға болады. Сандық деректерге сүйенер болсақ, 1965 ж. 1 сәуірде облыс көлемінде жоғары және орта білімі бар 13 211 маман болса, соның екі мыңнан астамы немесе барлық маман санының 26 % осы ұйымның мүшесі болған. Оның өзіне партия қанағаттанбай, облыс бойынша қоғам мүшелігіне, ағартушылық қызметке мамандарлы тартудың баяу жүргенін сынаған. Тіпті ұйым лекторларына жаза беріліп отырған. Мысалы, 1964–1965 жылдары «Білім» қоғамының белсенді мүшелері болған Қызылорда қаласының тарих мұғалімі Әбілбаев, облыстық сот төрағасының орынбасары Ботабаев, Жалағаш ауданынан Бекжанов, Шиелі ауданынан Б.С. Ким және бірнеше адам лектор қызметінен босатылған (ҚОҚСТМА. Р-1562-қ. 1-т. 53-іс. 21-п.). Мемлекеттің ұйым жұмысына қатты көңіл бөліп, дамытып, сынап, мүшелерін керек кезде жазалап отырғанын көруге болады.

Қосымша 1: Ұйым тарапынан облыста өткізілген дәрістер туралы кесте
[(Appendix 1: Table of Lectures Conducted in the Region by the Organization)]

Жылы	Оқылған лекция саны
1950	1627
1951	1597
1954	1227
1955	2616
1956	3647
1964	21105

Қосымша 2: Ұйым мүшелерінің саны туралы кесте
[(Appendix 2: Table of the Number of Organization Members)]

Жылы	Ұйым мүшелері саны
1951	724
1953	504
1954	576
1955	617
1956	748
1958	905
1960	1199
1963	1978

Қорытынды

«Білім» қоғамы ұйымының негізгі жұмысы аймақ азаматтарын ғылым мен техниканың жетістіктерінен хабардар етуге, халыққа коммунистік, атеистік дүниетанымды сіңіруге және партияның алға қойған міндеттерін танытуға әрі оған қалың бұқараны жұмылдыруға бағытталды. Осылайша аталған ұйым түрлі үгіт-насихат әдістері арқылы халықты коммунистік тұрғыда қайта тәрбиелеуді өзінің ең негізгі міндеті етіп алды. Советтік жүйе аталған ұйым арқылы түсінігі мен құндылықтары бірдей қоғам құруға күш салды. Ұйымның осы мақсатты жүзеге асырудағы негізгі әдісі түрлі білім, ғылым салалары бойынша барлық салада дәрістер жүргізу болды және сол арқылы халықтың санасына коммунизм идеологиясын сіңірді. Облыс көлемінде жұмыс жасаған халықтық университеттер мен ата-ана лекторийлері де ұйым жұмысының барлық саланы қамтығанының бір дәлелі. Ұйым түрлі кәсіпорындармен келіссөз жүргізе отырып, әріптес мүшелерінің басын біріктіріп дәрістер оқыды. Сонымен қатар, коммунистік партия лекциялық насихат жүргізу қызметін ССРО Мәдениет министрлігінен алып Бүкілодақтық «Білім» қоғамына берді. Осыған орай бұл ұйымға өздерінде дәріс өткізу үшін кәсіпорындар мен мекемелерден келісімшарт бойынша арнайы қаржы аударылып отырды. Оған қоса, штаттық және штаттан тыс қызметкерлердің жалақы қорына ақша аудару ұйымның облыстық бөліміне артылған жауапкершіліктің бірі болды. Ұйымға табыс түсіру үшін әрі лекторларға көмек беру үшін дәрістердің мәтінін брошюра-стенограммалар ретінде басып шығару ісі де қолға алынды. Ұйым халық тұрмысына діннен тыс советтік ғұрыптарды да енгізуге барынша әрекет жасады. Өз қызметінде ұйым мүшелері

үнемі партия тарапынан марапатталып ғана қоймай, атқарған ісіндегі кемшіліктері үшін партия тарапынан үнемі сыналып отырды.

Бүгінгі күні «Білім» қоғамының тәжірибесін бұдан білім беру мен ағартушылық жұмыстарды идеологиялық құрал ретінде емес, адами құндылықтарды, сыни ойлау мен еркін ғылыми көзқарасты дамыту үшін қолдануға болады.

Дереккөздер

ҚОҚСТМА — Қызылорда облысы мемлекеттік архивінің Қоғамдық-саяси тарихы бойынша филиалы
ҚР ОМА — Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві

Sources

CSA RK — Central State Archive of the Republic of Kazakhstan
BSAKRSH — Branch of the State Archive of Kyzylorda Region for Socio-Political History

Әдебиеттер

Афонин, Бурдаков, 1976 — *Афонин Н.С., Бурдаков Ф.Л.* Лекционная пропаганда: вопросы теории и практики. Саранск: Мордовское книжное издательства, 1976. 128 с.

Берлібаев, т.б. 2014 — *Берлібаев Б.Т., Раджапов А.Ө., Байдильдина С.Х., Жұмағұлов М.Д.* Қазақстан тарихы. Алматы: АУЭС, 2014. 215 б.

Еспенбетова, 2000 — *Еспенбетова А.Т.* Қазақстанның “Білім” қоғамы: қалыптасу тарихы мен қызметі (1947–1990 ж.ж.). Тарих ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университеті, 2000. 131 б.

Жолдасұлы, Байжанова, 2022 — *Жолдасұлы Т., Байжанова Г.Н.* Кеңестік Қазақстандағы дінге қарсы үгіт-насихат ұйымының қызметі (1929–1941 ж.ж.). // *Қарағанды университетінің хабаршысы*, 2022. № 1(105). Б. 55–63.

Климович, 1965 — *Климович Л.И.* Ислам. М.: Наука, 1965. 334 с.

Крупская, 1957 — *Крупская Н.К.* О культурно-просветительской работе. М.: Сов. Россия, 1957. 163 с.

Мезенцев, 1972 — *Мезенцев В.А.* Знания- народу. М.: Знание, 1972. 64 с.

Мурашов, 1969 — *Мурашов Н.Н.* Пятидневка и Общества «Знание». М.: Знание, 1969. 32 с.

Неруш, 1978 — *Неруш В.П.* Инициатива, опыт, практика. Алматы: Общество «Знание» Казахской ССР, 1978. 39 с.

Никольская, 2003 — *Никольская Т.К.* Русский протестантизм и государственная власть в 1905–1991 гг. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. СПб.: Российская Академия наук Санкт-Петербургский Институт истории, 2003. 27 с.

Пинаева, 2015 — *Пинаева Д.А.* Партийное руководство научно-просветительской деятельностью в СССР (На примере всесоюзного общества «Знание»). // *Грамота*, 2015. № 11(61). С. 113–119.

Президенты общества «Знание», 2008 — Президенты общества «Знание». // *Наша власть: дела и лица*, 2008. (Спецвыпуск 60 лет обществу «Знание»). С. 32–33.

Селезнев, 2018 — *Селезнев А.В.* Периодизация истории Всесоюзного общества «Знание» на основе сравнительного и функционального анализа эволюции его целевых установок, организационных основ и структуры. // *Человек и культура*, 2018. № 1. С. 1–16.

Сердюк, 2012 — *Сердюк М.Б.* Религиозные организации в советском обществе 1941–1954 гг. (на примере дальнего Востока). Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. Владивосток: Дальневосточный федеральный университет, 2012. 309 с.

Халимова, 2018 — *Халимова А.С.* Сравнительно-исторический анализ уставов Всесоюзного общества по распространению политических и научных знаний. // *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, 2018. С. 190–194.

Чинённый, 1988 — *Чинённый А.И.* Из истории всесоюзного общества «Знание». М.: Знание, 1988. 59 с.

Keller, 2001 — *Keller Sh.* To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917–1941. London: Praeger Publishers, 2001. 384 p.

Tasar, 2017 — *Tasar E.* Soviet and Muslim: The Institutionalization of Islam in Central Asia, 1943–1991. New York: Oxford University Press, 2017. 409 p.

Zholdassuly, 2024 — *Zholdassuly T.* Sovyet Kazakistan’ında Tasavvuf: Komünistlerin Yesevilik ve İshanlara Yönelik Faaliyeti. // *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 109, 2024. Pp. 49–77.

Zholdassuly, Baizhanova, 2022 — *Zholdassuly T., Baizhanova G.N.* Sovyetler’in Kutsal Yerlere Karşı Politikası: Ahmet Yesevi Türbesi Örneği. // *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 102, Haziran, 2022. Pp. 193–210.

References

- Afonin, Burdakov, 1976 — *Afonin N.S., Burdakov F.L.* Lekcionnaja propaganda: voprosy teorii i praktiki [Lecture propaganda: issues of theory and practice]. Saransk: Mordovskoe knizhnoe izdatel'stva, 1976. 128 p. (In Russ.).
- Berlibaev, Radzhapov, Bajdil'dina, Zhumagulov, 2014 — *Berlibaev B.T., Radzhapov A.Ə., Bajdil'dina S.H., Zhumagulov M.D.* Kazakstan tarihy [History of Kazakhstan]. Almaty: AUES, 2014. 215 p. (In Kaz.).
- Chinjonnyj, 1988 — *Chinjonnyj A.I.* Iz istorii vsesojuznogo obshhestva “Znanie” [From the history of the all-Union society “Education”]. Moskva: Znanie, 1988. 59 s. (In Russ.).
- Espenbetova, 2000 — *Espenbetova A.T.* Kazakstannyn “Bilim” kogamy: kalyptasu tarihy men kyzmeti (1947–1990) [The “Education” Society of Kazakhstan: history of formation and activities (1947–1990)]. Tarih gylymdarynyn kandidaty gylymi darezhesin alu ushin dayndalghan dissertaciya. Astana: L.N. Gumilev atyndagy Eurazija universiteti, 2000. 131 p. (In Kaz.).
- Halimova, 2018 — *Halimova A.S.* Sravnitel'no-istoricheskij analiz ustavov Vsesojuznogo obshhestva po rasprostraneniju politicheskikh i nauchnyh znaniy [Comparative historical analysis of the charters of the All-Union Society for the Dissemination of Political and Scientific Knowledge]. // *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 2018, 190–194 s. (In Russ.).
- Keller, 2001 — *Keller Sh.* To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917–1941. London: Praeger Publishers, 2001. 384 p.
- Klimovich, 1965 — *Klimovich L.I.* Islam [Islam]. Moskva: Nauka, 1965. 334 s. (In Russ.).
- Krupskaya, 1957 — *Krupskaya N.K.* O kul'turno-prosvetitel'skoj rabote [About cultural and educational work]. Moskva: Sov. Rossiia, 1957. 163 p. (In Russ.).
- Mezencev, 1972 — *Mezencev V.A.* Znaniya – narodu [Knowledge is for the people.]. Moskva: Znanie, 1972. 64 p. (In Russ.).
- Murashov, 1969 — *Murashov N.N.* Piatidnevka i Obshhestva “Znanie” [Five-day week and the Knowledge Society]. Moskva: Znanie, 1969. 32 p. (In Russ.).
- Nerush, 1978 — *Nerush V.P.* Iniciativa, opyt, praktika [Initiative, experience, practice]. Almaty: Obshhestvo “Znanie” Kazahskoy SSR, 1978. 39 p. (In Russ.).
- Nikol'skaja, 2003 — *Nikol'skaja T.K.* Russkij protestantizm i gosudarstvennaja vlast' v 1905–1991 gg [Russian Protestantism and State Power in 1905–1991]. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata istoricheskikh nauk. Sankt-Peterburg: Rossijskaja Akademija nauk Sankt-Peterburgskij Institut istorij, 2003. 27 p. (In Russ.).
- Pinaeva, 2015 — *Pinaeva D.A.* Partijnoe rukovodstvo nauchno-prosvetitel'skoj dejatel'nost'ju v SSSR (Na primere vsesojuznogo obshhestva “Znanie”) [Party leadership of scientific and educational activities in the USSR (On the example of the All-Union society “Knowledge”)]. // *Gramota*, 2015. No. 11(61). Pp. 113–119. (In Russ.).
- Prezidenty obshhestva “Znanie”, 2008 — *Prezidenty obshhestva “Znanie”* [Presidents of the Knowledge Society]. // *Nasha vlast': dela i lica*, 2008. (Specvypusk 60 let obshhestvu “Znanie”). Pp. 32–33. (In Russ.).
- Seleznev, 2018 — *Seleznev A.V.* Periodizaciya istorii Vsesojuznogo obshhestva “Znanie” na osnove sravnitel'nogo i funkcional'nogo analiza jevoljucii ego celevykh ustanovok, organizacionnyh osnov i struktury [Periodization of the history of the All-Union society “Knowledge” based on a comparative and functional analysis of the evolution of its goals, organizational foundations and structure]. // *Chelovek i kul'tura*, 2018. No. 1. Pp. 1–16. (In Russ.).
- Serdyuk, 2012 — *Serdyuk M.B.* Religioznye organizacii v sovetskom obshhestve 1941–1954 gg. (na primere dal'nego Vostoka) [Religious organizations in the Soviet society 1941–1954 (on the example of the Far East)]. Dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni doktora istoricheskikh nauk. Vladivostok: Dal'nevostochnyj federal'nyj universitet, 2012. 309 p. (In Russ.).
- Tasar, 2017 — *Tasar E.* Soviet and Muslim: The Institutionalization of Islam in Central Asia, 1943–1991. New York: Oxford University Press, 2017. 409 p.
- Zholdassuly, 2024 — *Zholdassuly T.* Sovyet Kazakistan'ında Tasavvuf: Komünistlerin Yesevilik ve İşanlara Yönelik Faaliyeti [Sufism in Soviet Kazakhstan: Communist Policy with Regard to Yasawism and the Ishans] // *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 109, 2024. Pp. 49–77. (In Turk.).
- Zholdassuly, Baizhanova, 2022 — *Zholdassuly T., Baizhanova G.N.* Kenestik Kazakstandagy dinge karsy ugıt-nasihät uıymynyn kyzmeti (1929–1941) [The activities of the anti-religious propaganda organization in Soviet Kazakhstan (1929–1941)]. // *Karagandy universitetinin habarshysy*, 2022. No. 1(105). Pp. 55–63. (In Kaz.).
- Zholdassuly, Baizhanova, 2022 — *Zholdassuly T., Baizhanova G.N.* Sovyetler'in Kutsal Yerlere Karşı Politikası: Ahmet Yesevi Türbesi Örneği [Soviet Policy Against Sacred Places: The Example of Ahmad al-Yasawi Tomb]. // *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 102, 2022. Pp. 193-210. (In Turk.).

МАЗМУНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Қарасаев Ғ.М., Кенжебаев Ғ.Қ., Оспанова Р. ЕУРАЗИЯ ӨңІРІ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ КӨНЕ ЗЕМАННАН ХҮШ ҒАСЫРҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХЫ БАТЫС, ОРЫС ЗЕРТТЕУШІЛЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА.....	7
Шолахов М.Г. ЖОШЫ ҰЛЫСЫНЫҢ САРАЙШЫҒЫ ЕУРОПАЛЫҚ ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ТАРИХНАМАДА.....	21

ТАРИХ

Аккуш С., Темирханов Б. XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚАЖЫЛАРЫ: «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ЗЕРТТЕУ.....	36
Атантаева Б.Ж., Мухаметкалиева К.Б., Абенова Ғ.А. БІЛІМ БЕРУДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР: 1920 ЖЫЛДАРДАҒЫ СЕМЕЙ ӨңІРІНДЕГІ МЕКТЕП ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ МЕН САУАТСЫЗДЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС.....	49
Байдильдина Феллан С.Х., Абдирайымова А.С., Раджапов А.У. МӘСКЕУ МЕН ЛЕНИНГРАДТА ҚАЗАҚ КСР ҮШІН МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕСІ (1930–1950 ЖЖ.).....	66
Бисембайұлы М. ҚАЗАҚСТАНҒА ЕРІКСІЗ КӨШІРІЛГЕН ПОЛЯКТАРДЫҢ САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ.....	81
Дюсембекова Ж., Түрсүн Х., Жеңіс Ж.Ж. ГЕРМАНИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ САЯСИ ҚЫЗМЕТІ.....	96
Жаркен А.М., Есимова Ж.К. 1959–1989 ЖЫЛДАР САНАҚТАРЫ БОЙЫНША ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ОБЛЫСТАРЫНДАҒЫ ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ ХАЛЫҚТЫҢ ГЕНДЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРІ.....	108
Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж. ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСТЫҚ «БІЛІМ» ҚОҒАМЫ ҰЙЫМЫ: ҒЫЛЫМДЫ ДӘРІПТЕУ ЖӘНЕ САЯСИ-АТЕИСТІК ТӘРБИЕ БЕРУ ҚЫЗМЕТІ (1948–1964 жж.).....	125
Жұматай Ғ.Б., Ысқақ А.С. ҚОНЫС АУДАРУ КОЛОНИАЛИЗМІ ЖӘНЕ ПАЛЕСТИН МӘСЕЛЕСІ: ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ШЕТТЕТУ САЯСАТЫ.....	143
Купенова Ғ.Ы., Сманова А.М. ОРЫС-ҚАЗАҚ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ: ОРЫНБОР ШЕКАРА КОМИССИЯСЫ (1799–1859 ЖЖ.).....	158
Мухамадеева И.А., Мухамадеева Р.М., Кенжебек Д.Қ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ МҰРАСЫН САҚТАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЦИФРЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ.....	173
Мұсағалиева А.С., Мұсабекова Р.М. ЕҢБЕК ПОСЕЛКІСІНЕН ТЫҢ ИГЕРУ СОВХОЗЫНА ДЕЙІН: № 26 ЕҢБЕК ПОСЕЛКІСІ – АЛЖИР – «АҚМОЛА» СОВХОЗЫ.....	186
Мұхатова О.Х. ЕСТЕЛІКТЕРДЕГІ АШАРШЫЛЫҚ АҚИҚАТЫ.....	203
Сахи Ж., Каржаубаева А. МУЗЕЙ-ҮЙЛЕР: ТҰЖЫРЫМДАР МЕН КӨЗҚАРАСТАР.....	217
Стамшалов Е.И. «ЕРЕКШЕ КОМИССИЯДАН» «ЕРЕКШЕ КОМИССИЯҒА»: ҚЫТАЙДАҒЫ ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫН ҚАЙТАРУ ТАРИХЫНАН (1924–1926).....	232
Тасилова Н.А., Майданали З., Сайлан Б.С. АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНДАҒЫ ӨМІРЛЕРДІҢ РӨЛІ.....	250
Уалтаева А.С., Мусаева Э.А., Мельдибекова З.А. АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҚТЫҢ ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТРЕНДЕНЦИЯЛАР.....	265
Эгамбердиев М., Ахантаева Ә. РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ҰЙҒЫРЛАРДЫҢ (ТАРАНШЫ) САКРАЛДЫ-МИСТИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ.....	283

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Кұлмағанбетова Ғ.К., Святко С. ФЕДОРОВ МӘДЕНИЕТІН ЗЕРТТЕУДЕГІ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОЛА ДӘУІРІ АРХЕОЛОГИЯСЫНЫҢ РЕТРОСПЕКТИВАСЫ.....	298
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Карасаев Г.М., Кенжебаев Г.К., Оспанова Р.

ИСТОРИЯ НАРОДОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО XVIII ВЕКА
В ТРУДАХ ЗАПАДНЫХ И РУССКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ.....7

Шолахов М.Г.

САРАЙЧИК УЛУСА ДЖУЧИ В ЕВРОПЕЙСКОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....21

ИСТОРИЯ

Аккуш С., Темирханов Б.

КАЗАХСКИЕ ХАДЖИ НАЧАЛА XX ВЕКА:

ИССЛЕДОВАНИЕ НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ГАЗЕТЫ «ҚАЗАҚ».....36

Атантаева Б.Ж., Мухаметкалиева К.Б., Абенова Г.А.

ПЕРЕМЕНЫ В ОБРАЗОВАНИИ: РАЗВИТИЕ ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И БОРЬБА С НЕГРАМОТНОСТЬЮ
В СЕМИПАЛАТИНСКЕ В 1920 ГОДЫ.....49

Байдильдина Феллан С.Х., Абдирайымова А.С., Раджапов А.У.

К ВОПРОСУ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА ДЛЯ КАЗССР В ЛЕНИНГРАДЕ И
МОСКВЕ (1930–1950-Е ГГ.).....66

Бисембайулы М.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПОЛЯКОВ,

ВЫНУЖДЕННО ПЕРЕСЕЛЕННЫХ В КАЗАХСТАН.....81

Дюсембекова Ж., Турсун Х., Женис Ж.Ж.

КАЗАХСКИЕ СТУДЕНТЫ В ГЕРМАНИИ В 1922-1926 ГГ.....96

Жаркен А.М., Есимова Ж.К.

ИЗМЕНЕНИЯ В ГЕНДЕРНОЙ СТРУКТУРЕ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРНЫХ ОБЛАСТЕЙ
КАЗАХСТАНА ПО ПЕРЕПИСЯМ 1959–1989 гг.....108

Жолдасулы Т., Ойданова Ж.Ж.

КЫЗЫЛОРДИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ ОБЩЕСТВО «ЗНАНИЕ»:

ПРОПАГАНДА НАУКИ И ПОЛИТИКО-АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ (1948–1964).....125

Жуматай Г.Б., Ыскак А.С.

ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКИЙ КОЛОНИАЛИЗМ ПАЛЕСТИНСКИХ ВОПРОС:

ПОЛИТИКА ЭЛИМИНАЦИИ.....143

Купенова Г.Ы., Сманова А.М.

ФОРМИРОВАНИЕ РУССКО-КАЗАХСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ:

ОРЕНБУРГСКАЯ ПОГРАНИЧНАЯ КОМИССИЯ (1799–1859 ГГ.).....158

Мухамадеева И.А., Мухамадеева Р.М., Кенжебек Д.К.

ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ СТРАТЕГИИ ДЛЯ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ
СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА.....173

Мусагалиева А.С., Мусабекова Р.М.

ОТ ТРУДОВОГО ПОСЕЛКА ДО ЦЕЛИННОГО СОВХОЗА:

ТРУДПОСЕЛОК № 26 – АЛЖИР – СОВХОЗ «АКМОЛИНСКИЙ».....186

Мухатова О.Х.

ПРАВДА О ГОЛОДЕ В ВОСПОМИНАНИЯХ.....203

Сахи Ж., Каржаубаева А.

ДОМ-МУЗЕИ: КОНЦЕПЦИИ И ВЗГЛЯДЫ.....217

Стамшалов Е.И.

«ОТ ОСОБОЙ КОМИССИИ К ОСОБУЮ КОМИССИЮ»: ИЗ ИСТОРИИ ВОЗВРАЩЕНИЯ КАЗАХСКИХ
БЕЖЕНЦЕВ ИЗ КИТАЯ (1924–1926).....232

Тасилова Н.А., Майданали З., Сайлан Б.С.

АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘМІРЛЕРДІҢ РӨЛІ.....250

Уалтаева А.С., Мусаева Э.А., Мельдибекова З.А.

МИРОВОЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ:

ИСТОРИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ.....265

Эгамбердиев М., Ахантаева Ә.

САКРАЛЬНО-МИСТИЧЕСКИЕ ПРАКТИКИ УЙГУРОВ (ТАРАНЧИ) В КОНТЕКСТЕ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЙ
ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ.....283

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Кульмаганбетова Г.К., Святко С.

РЕТРОСПЕКТИВА АРХЕОЛОГИИ БРОНЗОВОГО ВЕКА ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В ФОКУСЕ
ИЗУЧЕНИЯ ФЕДОРОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ.....298

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Karasaev G.M., Kenzhebeyev G.K., Ospanova R.R.

THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EURASIAN SPACE FROM ANCIENT TIMES TO THE XIII CENTURY IN THE WORKS OF WESTERN AND RUSSIAN RESEARCHERS.....7

Sholakhov M.

SARAYCHIK OF THE JOCHI ULUS IN EUROPEAN AND NATIONAL HISTORIOGRAPHY.....21

HISTORY

Akkus S., Temirkhanov B.

THE KAZAKH PILGRIMS OF THE EARLY 20TH CENTURY: A STUDY BASED ON THE MATERIALS OF THE “KAZAKH” NEWSPAPER.....36

Atantayeva B.Zh., Mukhametkaliyeva K.B., Abenova G.A.

CHANGES IN EDUCATION: THE DEVELOPMENT OF THE SCHOOL SYSTEM AND THE FIGHT AGAINST ILLITERACY IN SEMIPALATINSK IN THE 1920s.....49

Baidildina Fellan S., Abdiraimova A., Rajapov A.

ON THE ISSUE OF TRAINING CULTURAL AND ART PERSONNEL FOR THE KAZAKH SSR IN MOSCOW AND LENINGRAD (1930–1950S).....66

Bissembayuly M.

THE POLITICAL AND SOCIAL CONDITIONS OF POLES DEPORTED TO KAZAKHSTAN.....81

Dyusembekova Zh., Tursun Kh., Zhengis Zh.

KAZAKH STUDENTS IN GERMANY IN 1922-1926.....96

Zharken A.M., Yessimova Zh.K.

CHANGES IN THE GENDER STRUCTURE OF THE MULTI-ETHNIC POPULATION OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN ACCORDING TO CENSUSES 1959–1989.....108

Zholdassuly T., Oidanova Zh.

KYZYLORDA REGIONAL “KNOWLEDGE” SOCIETY:

PROMOTING SCIENCE AND POLITICAL-ATHEISTIC EDUCATION ACTIVITIES (1948–1964).....125

Zhumatay G.B., Yskak A.S.

SETTLEMENT COLONIALISM AND THE PALESTINIAN QUESTION: THE POLITICS OF ELIMINATION...143

Kupenova G.Y., Smanova A.M.

FORMATION OF THE RUSSIAN-KAZAKH BORDERLAND:

ORENBURG BORDER COMMISSION (1799–1859).....158

Mukhamadeyeva I.A., Mukhamadeyeva R.M., Kenzhebek D.K.

INNOVATIVE DIGITAL STRATEGIES FOR PRESERVING THE CULTURAL HERITAGE

OF NORTHERN KAZAKHSTAN.....173

Mussagaliyeva A.S., Mussabekova R.M.

FROM THE LABOR SETTLEMENT TO THE VIRGIN STATE FARM: LABOR SETTLEMENT

№. 26 – AKMOLA BRANCH OF KARLAG – AKMOLINSKY STATE FARM.....186

Mukhatova O.Kh.

THE TRUTH ABOUT FAMINE IN MEMORIES.....203

Sakhi Zh., Karzhaubayeva A.

HOUSE MUSEUMS: CONCEPTS AND VIEWS.....217

Stamshalov Ye.

“FROM SPECIAL COMMISSION TO SPECIAL COMMISSION”: FROM THE HISTORY OF THE RETURN OF KAZAKH REFUGEES FROM CHINA (1924–1926).....232

Tassilova N.A., Maidanali Z., Sailan B.S.

THE ROLE OF EMIRS IN THE POLITICAL HISTORY OF THE GOLDEN HORDE.....250

Ualtayeva A.S., Mussayeva E.A., Meldibekova Z.A.

WORLD AND KAZAKHSTANI EXPERIENCE OF ACADEMIC MOBILITY:

HISTORY AND CURRENT TRENDS.....265

Egamberdiyev M., Akhantaeva A.

THE POLICY OF THE TSARIST ADMINISTRATION AND THE SACRED-MYSTICAL PRACTICES OF THE TARANCHIS IN THE CONTEXT OF THEIR RELOCATION TO ZHETYSU.....283

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Kulmaganbetova G.K., Svyatko S.

RETROSPECTIVE OF THE BRONZE AGE ARCHAEOLOGY OF CENTRAL KAZAKHSTAN IN FOCUS ON THE STUDY OF THE FEDOROV CULTURE.....298

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2025. 12 (1)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Е-mail: edu.history@bk.ru

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй